

ПРОБЛЕМИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ

Статтю присвячено визначенню та аналізу проблем і особливостей процесу соціалізації регіонального управління. Розглянуто ключові проблеми розвитку ринку праці, зайнятості, соціального капіталу на рівні регіону. Запропоновано напрямки наукового розвитку системи знань регіонального менеджменту.

Ключові слова: *процес соціалізації регіонального управління, праця, зайнятість, соціальний капітал.*

Сучасний етап розвитку економіки і суспільства ставить принципово нові завдання у сфері активізації процесів соціалізації регіонального управління. Ключова характеристика сучасного етапу – зміна ролі людини в системі факторів виробництва у зв'язку із зростанням значення інформаційних ресурсів, інтелектуалізації трудових процесів, нових форм інформаційного суспільного розвитку. У сучасному суспільстві людина ставиться в центр соціальної, економічної, науково-технічної системи, і можливе, більш повне задоволення всього спектра суспільних потреб, особистісних інтересів, включаючи потребу в самореалізації, є однією з умов сталого розвитку.

Методологічною основою дослідження стали положення щодо процесу соціалізації, які мають відображення в дослідженнях видатних науковців Г.Г. Шпета і В.М. Бехтерева, а також концепції Г.М. Андрєєвої і С. Московічі, що розкривають роль когнітивних компонентів у процесі розвитку індивідуального шляху соціалізації людини. Дослідженню проблем соціалізації в Україні також присвятили свої роботи багато вчених: Д.П. Богиня, Г.К. Губерна, В.В. Дорофієнко, Е.М. Лібанова, О.Ф. Новикова, В.М. Петюх, С.Ф. Поважний, А.І. Родос, О.В. Фінагіна, М.Г. Чумаченко та ін.

Мета статті полягає в дослідженні і визначенні проблем та особливостей процесу соціалізації регіонального управління.

Одночасно набирає чинності глобальна трансформація всіх ринків та їхнє інфраструктурне забезпечення. Цей процес спрямований на зростання інформаційного ринку та активізації процесів інформатизації. Відносно ринку праці, то це процеси розвитку в напрямку збільшення гнучкості, багатоваріантності, комплексності відносин. Але це вкрай непрості процеси, багато в чому мають зворотний бік і виражаються в таких тенденціях, як:

- деформація і дестабілізація процесів зайнятості;
- зростання гнучких і нестандартних форм зайнятості, таких як тимчасова, надомна, неповна;
- зменшення частки зайнятих у державному секторі, великому і середньому бізнесі;
- зміна культурних форм і традицій професійної діяльності;
- підриг культурних та етнонаціональних цінностей;

– зміни в системі соціального забезпечення і традиційних гарантій та норм у сфері праці.

Одночасно відбувається безперервне зростання вимог до якості робочої сили, а знецінення традиційного індустріального типу кваліфікації призводить до різкого посилення диференціації умов і оплати праці різних категорій робочої сили, витіснення значної частини працівників на периферію ринку праці з відповідним зниженням соціального статусу або до переходу їх в категорію тривало безробітних.

У сучасному українському суспільстві активні процеси соціалізації регіонального управління покликані виконувати дві тісно пов'язані між собою основні функції – соціального захисту та ефективного розвитку. У спрощеному розумінні соціальний захист поширюється на бідні і незаможні категорії населення і здійснюється через систему соціальної взаємодопомоги. За результатами аналізу світових соціальних систем автором зроблено низку висновків. Так, у розвинених країнах світу страхові та бюджетно-податкові механізми захисту охоплюють переважну частину населення і забезпечують його базову соціальну та економічну безпеку. Існуючі системи макроекономічного регулювання національних економік перерозподіляються через бюджет – від 30 до 40% (США, Японія), а от у Франції, Німеччині, Італії – 50% ВВП. На частку соціальних видатків держави в Сполучених Штатах Америки припадає до 20% ВВП, в цілому ж для країн Євросоюзу ця частка становить близько 30%.

Не менш важливий напрямок соціалізації регіонального управління отримує свою реалізацію через здійснення функції розвитку, що пов'язано із зростанням ролі і місця соціальних процесів у забезпеченні виробництва соціально значущих благ у галузях нематеріальної сфери. Це такі значимі галузі як освіта, охорона здоров'я, культура, спорт. Специфічні послуги цих галузей не тільки мають самостійну цінність для безпосередніх споживачів, але й формують цілу систему пріоритетів для отримання багатьох соціальних переваг в рамках регіональних економік, а також становлять сферу для інвестицій в людський фактор, соціальний потенціал, які багато в чому аналогічні вкладенням в матеріальну сферу. В Україні провідну роль у збереженні та відновленні людського і соціального капіталу мають відігравати активно просунуті процеси соціалізації і соціальні галузі.

Сьогодні аксіоматичною є активізація та істотний позитивний зовнішній ефект і тривалий період окупності значної частини інвестицій в освіту та охорону здоров'я, що обумовлює необхідність коригуючого втручання держави в дію ринкових механізмів. Обсяг і структура розвитку цих сфер, які віддані на відкуп ринку, значно відстають від об'єктивних потреб економіки та суспільства. Ця обставина багато в чому пояснює пріоритетність відповідних видатків у бюджетній політиці розвинених країн, включаючи і держави з переважно соціальною орієнтацією економіки. У світовій практиці інвестиції в розвиток людських ресурсів безперервно зростають і конкурують з витратами на галузі військово-промислового комплексу та оборону.

Інвестиційна спроможність основних соціальних галузей у різних регіонах України різна. Але при цьому існують загальні тенденції і з економічної то-

чки зору вкладення в охорону здоров'я, які мають мобілізуючий та інфраструктурний характер і створюють умови для нормальної участі працівників у відтворювальному циклі. Інвестиції в освіту, формуючи робочу силу більш високої якості, дають пряму економічну віддачу через більш високу продуктивність праці. Із цієї причини освіта, поряд з наукою, утворює ядро інвестиційного комплексу нематеріального виробництва.

Необхідність посилення соціальної спрямованості регіонів і економічних систем в Україні вимагає розробки нових механізмів забезпечення базової захищеності населення, які мають сприяти зростанню конкурентоспроможності і процвітання нації. Відповіддю на цей виклик стали зростання ролі держави як інституту стратегічного розвитку, який визначає пріоритети та напрямки в системі майбутнього; становлення, поряд з ринковим, великого некомерційного сектору; соціалізація бізнесу, що переймає на себе значну частину функцій, пов'язаних з розвитком працівників. Такі процеси є глибоко позитивними і означають фактичний перехід від класичної ринкової економіки до змішаної, яка передбачає взаємодію кількох рівноправних секторів, ринкових і неринкових механізмів розвитку.

Поряд з ринковим сектором, провідне місце в забезпеченні відтворювального процесу займають державний, некомерційний і сімейний сектори, що функціонують в тісній взаємодії один з одним.

Відбувається переосмислення соціальних функцій, можливостей та інтересів регіонів. Перерозподіл соціальних трансфертів з бюджету на користь соціально потребуючого набуває другорядного значення. Ключова ж функція регіонів як суб'єкта соціальної політики полягає у формуванні соціального, економічного, інвестиційно-інноваційного середовища, яке сприяє активній самореалізації кожного громадянина. У соціально орієнтованому господарстві всі елементи економічної політики працюють на вирішення цього завдання. Виражений соціальний аспект мають підтримка малого та середнього бізнесу, програми збалансованого розвитку територій, створення сприятливого інвестиційного клімату.

До складу функцій регіонального управління входять як безпосередня реалізація заходів щодо розвитку людського потенціалу, активізація його інтелектуальної складової, так і загальне регулювання старих та нових соціальних інститутів. Основні напрямки такого регулювання обумовлені специфічними антисоціальними проявами ринку. Це:

- правовий захист працівника як більш слабкого партнера трудових відносин;
- активна політика зайнятості, яка стимулює створення і поліпшення якості робочих місць;
- регулювання ринку праці та формування наукової системи знань щодо трансформаційних процесів;
- контроль за системою встановлення та виплат соціальних пільг і допадій.

Слід підкреслити, що більшість українських науковців констатують факт зростаючої потреби перерозподільних функцій в системі соціальної політики, і

це є як соціальною, так і економічною тенденцією в усіх країнах світу і в кінцевому підсумку благотворно впливає на розвиток економіки в цілому, що дає можливість формувати і забезпечувати результативність таких дій, а саме:

- регулювати і цілеспрямовано направляти процеси відтворення населення та робочої сили;
- більш рівномірний розподіл доходів призводить і до зростання обсягу платоспроможного попиту та розширенню внутрішніх ринків;
- формування та підтримка стабільного середнього класу як обов'язковий елемент процвітання і соціальної стабільності суспільства;
- пом'якшення соціальної напруженості є чинником формування особливого виду нематеріального потенціалу;
- формування нових інститутів соціального розвитку, які відповідають стандартам інформаційного суспільства;
- забезпечення основ розвитку соціального капіталу новітніми якостями взаємовідносин між людьми та рівнем довіри в суспільстві.

Перехід до новітніх стандартів інформаційного суспільства передбачає розширення і зростання інформаційноємної та наукоємної продукції, що принципово змінює зміст конкуренції всередині країни і за її межами і часто створює передумови для активізації соціалізації бізнесу. Процеси глобалізації в масштабах світового ринкового простору знижують і усувають багато колишніх регіональних та галузевих переваг України, ускладнюють процеси забезпечення конкурентоспроможності підприємств, що діють на світовому ринку. І, як результат, забезпечують більшою мірою національний прогрес щодо розвитку соціалізації – здатність зберігати і розвивати людські ресурси та вдосконалювати систему державного і регіонального управління.

Процеси соціалізації та розвитку регіонів є тісно обумовленими. Це проявляється в забезпеченні рівності стартових можливостей через розширення доступу до освіти, культури, охорони здоров'я, регулюванні ринку праці, орієнтації на забезпечення повної зайнятості і поліпшення якості робочих місць. Усі ці процеси забезпечують успішність розвитку бізнесу, розширення внутрішніх ринків, зростання інвестицій. Можливості активізації соціалізації регіонального управління – це каталізатор економічного розвитку.

Особливості та проблеми сучасної соціальної політики України пов'язані з процесами ринкової трансформації та необхідністю забезпечення умов для вирішення глибинних змін: переходу до ринку одночасно і соціальної та економічної систем відповідно до конкурентних вимог глобальної економіки. Більшість сучасних проблем соціальної сфери створюється прискореним, хаотичним процесом ринкової трансформації, його складністю і неоднозначністю за результатами.

Вивчаючи та структуруючи ринкову трансформацію в Україні, О.В. Фінагіна виділяє найбільш значущі трансформаційні потоки:

- перший – вибір та закріплення моделі реформування, це рівень державного втручання;
- другий – первісне нагромадження капіталу – це суто ринковий процес, але має місце державне регулювання;

– третій – структурна трансформація економіки відповідно до нових закономірностей її функціонування, це теж рівень державного та регіонального втручання;

– четвертий – соціокультурна трансформація життєдіяльності, це найбільш складний процес, де активно діють ринкові, державні і регіональні сили;

– п'ятий – інформаційна трансформація, де діють ринкові, державні і регіональні сили;

– шостий – регіональна (територіальна) трансформація, суто регіональний вплив розвитку та концентрацій зусиль [2].

Стихійне звільнення ринку не супроводжувалося ні формуванням дієздатної системи соціальних амортизаторів, ні послідовною промисловою політикою і політикою зайнятості, яка стимулює ефективну реалізацію трудових ресурсів. У результаті виникло і набирає силу протиріччя між все ще досить високим освітнім і професійно-кваліфікаційним потенціалом населення, з одного боку, і погіршенням умов і якості зайнятості, з другого. Неминуче в цих умовах наростання соціальних проблем багато в чому обумовлено посиленням неефективного використання трудового потенціалу, його знеціненням і поступовою деградацією.

Протягом часу проведення реформ відбувалося звуження можливостей ефективної зайнятості. Паралельно зі зростання відкритого і латентного безробіття спостерігався відтік робочої сили з галузей, які забезпечують збереження і розвиток робочої сили, інновації та насичення споживчого ринку. Структура зайнятості змінювалася в напрямку зниження частки обробної промисловості за рахунок зростання питомої ваги видобувних галузей, торгівлі і підсобного сільського господарства. Розширення невиробничої сфери відбувалося за рахунок припливу працівників у торгівлю, державне управління та фінансово-кредитний сектор. Найважливішою сферою зайнятості і джерелом життєвих засобів стала робота на присадибних і дачних ділянках, що поглинає значну і постійно зростаючу частину сукупного фонду робочого часу. У весняно-літній період в підсобному сільському господарстві трудяться більше 40 млн осіб, при цьому 17-18 млн зайняті тільки цією діяльністю.

Частка у сукупній зайнятості галузей нематеріального виробництва, що забезпечують якість економічного зростання (генерування нових знань і поширення інформації, збереження та накопичення людського капіталу) і пред'являють попит на найбільш кваліфіковану робочу силу, стійко скорочувалася з поступовим зменшенням і без того незначного фінансування.

Державні вкладення в соціальну сферу протягом останнього десятиріччя не перевищували 20% від ВВП. У 2001 р. їхня частка скоротилася до 15,6%, при цьому вкладення в освіту та охорону здоров'я знизилися відповідно до 3,1 і 3%. Витрати на науку протягом 90-х років впали з 0,93 до 0,29% від ВВП. Для порівняння: у США прямі державні витрати на охорону здоров'я (без урахування витрат на наукові дослідження та будівництво медичних об'єктів) в 1999 р. досягли 6% від ВВП, а з урахуванням витрат страхових фондів – понад 10%. Державні витрати на освіту в 1998 р. у США склали 5,6% від ВВП, а сукупні вкладення в цю сферу наближалися до 10%.

Погіршення умов зайнятості супроводжувалося триразовим скороченням середньої реальної заробітної плати за її перерозподілу на користь орієнтованих на експорт видобувних галузей і фінансово-кредитної сфери 7. У результаті падіння заробітної плати у фінансованих переважно з бюджету галузях, відповідальних за відтворення людського потенціалу та інноваційний розвиток, де зосереджена найбільш кваліфікована і освічена частина робочої сили, було значно глибшим, ніж в економіці в цілому. В окремі періоди вся тарифна сітка бюджетників опускалася нижче прожиткового мінімуму. За даними обстеження соціальної захищеності населення, проведеного в 2002 р. Центром досліджень ринку праці Інституту економіки РАН (PSS-2002), серед працівників із заробітною платою, нижчою за прожитковий мінімум – 28,8% мали вищу освіту, 43,3% – середню спеціальну. Це «нові бідні», важке становище яких сформувалося через занижену ціну робочої сили.

Падіння рівня доходу і життєвих стандартів в Україні, наростання регіональних диспропорцій на ринку праці призвели до того, що значна частина населення бідніє і в результаті знецінюється праця. Для регіональних соціально-економічних систем – це найскладніші проблеми підтримки та розвитку внутрішнього трудового потенціалу забезпечення стійкості внутрішніх ринків, економічного і соціального процвітання, формування передумов для прискорення науково-технічного та інноваційного прогресу.

Руйнівний вплив на трудовий потенціал зробило різке зниження соціальної захищеності населення, до якого не були готові як більша частина населення, так і органи місцевого самоврядування. Однією з найгостріших проблем місцевого самоврядування стала непродумана політика в питаннях приватизації соціальної сфери (перехід у приватну власність приміщень дитячих садків та іншої соціальної інфраструктури), а також поява платних послуг замість безоплатних. Особливої гостроти цей негативний процес набуває у зв'язку з відсутністю відповідного зростання заробітної плати і відмовою частині населення від найбільш затребуваних соціальних послуг охорони здоров'я, освіти, культури.

Негативний ефект у системі соціального регіонального розвитку також пов'язаний зі скороченням можливостей самореалізації особистості, наростанням процесів особистісного примітивізму, спрощенням мотиваційних механізмів у сфері праці, антисоціальних дій на ринку праці (зростання тіньового і кримінального секторів). Соціологи називають це стратегією виживання найбільш вразливих верств населення. Але в масштабах окремих регіонів, особливо локальних депресивних територій, це підірив принципів рівності стартових можливостей і масове наростання антисоціальної орієнтації населення. Багато в чому це пов'язано зі скороченням масштабів і зниженням якості безкоштовної освіти, погіршенням здоров'я населення, відчуттям несправедливості того, що відбувається, втратою віри в себе і довіри до соціальних інститутів держави.

Слід проаналізувати і систематизувати ті причини, які пояснюють наростання негативних явищ в соціальній сфері, мають чітку проекцію на ринок праці та трудові процеси, формують уповільнення темпів ринкових перетворень. У наукових колах такі складні і взаємообумовлені проблеми одержали назву провалів ринку і системності прояву неринкових елементів розвитку. На наш по-

гляд, найбільш значимими у списку цих проблем будуть: непослідовність і не-системність у проведенні реформ; зарегульованість ринків; відсутність цільової політики в підтримці інноваційних та інформаційних технологій управління. Зазначені диспропорції у сфері зайнятості породжені різними факторами, насамперед, це деінституціоналізація ринку праці, слабкість законодавчої бази, невідповідність світовим стандартам (в першу чергу європейським) розвитку продуктивних сил і виробничих відносин. Нормальне функціонування ринку праці можливе сьогодні лише за умови розвиненої інституційної та інформаційної інфраструктури, що становить, по суті, неринкову надбудову, необхідну в тому числі і для підвищення ефективності всієї системи управління.

Сучасний ринок і система інститутів, що його обслуговує, засновані на взаємодії ринкових і неринкових секторів, використовують різні механізми, інститути і важелі регулювання. Але в українській сучасності слід особливу увагу звернути на такі тенденції, породжені вільним ринком, як нерівність. Успіхи вузького числа представників великого та середнього бізнесу не означають, що суспільство в цілому розвивається успішно, тому що жорстка конкуренція і поляризація доходів зводить нанівець соціальну політику та її мотиваційну складову. Процеси деструктивного розвитку соціального капіталу можуть призвести до незворотних процесів у стані суспільства, його здоров'я. Майбутнє світових прогресивних економічних систем за рівномірним розподілом соціального капіталу і безперервною соціалізацією державного та регіонального управління.

Провали сучасного українського ринку викликані серйозними структурними диспропорціями на рівні промислового виробництва і територіальної нерівномірності, а також незрілості громадянського суспільства, відсутності серед працівників навичок відстоювання своїх інтересів, занижений рівень заробітної плати, що призводить до деструктивних соціальних процесів і руйнування людського капіталу.

У вкрай складній соціальній і економічній ситуації основні зусилля держави мають спрямовуватись на збереження та відновлення нематеріальних складових суспільного багатства. Вирішення цього завдання забезпечить позитивні тенденції щодо розвитку таких суспільних процесів, як відтік висококваліфікованої робочої сили, а відповідно, і відтік фінансового капіталу. Для цього необхідно чітко обґрунтувати пріоритети процесів соціалізації в системі регіонального управління, переглянути як місце соціальної політики та інститутів її обслуговують, в системі державних пріоритетів і визначити концепцію та стратегію соціально-орієнтованого розвитку економіки, обґрунтувавши форми і методи її реалізації.

Головний пріоритет у системі регіонального управління – це соціалізація та її активна інституціоналізація. Цей пріоритет має бути автоматично спроектований і на економіку, навряд чи сьогодні можна заперечувати, що будь-яке рішення в економічній галузі неминуче має соціальні наслідки. Цільова установка і усвідомлена соціалізація як ракурс суспільного розвитку виникає тільки тоді, коли за кожним рішенням стоять одночасно економічні і соціальні цілі та узгоджені інтереси.

Принциповим є питання про наявність і подальший розвиток самого регіонального управління, формування його наукового потенціалу та забезпечення механізму взаємодії. Наукове управління, його обґрунтованість та відповідність реаліям економіки та соціальної сфери повинні послужити передумовою в грамотному і обґрунтованому вирішенні окреслених проблем і конфліктних ситуацій.

Для активного впровадження в життя процесів соціалізації регіонального управління потрібні такі науково-методичні розробки, як:

- обґрунтування теоретико-методологічних основ соціально орієнтованого управлінського аналізу;
- розробка методології процесів регіональної соціалізації;
- обґрунтування взаємозв'язку бізнес-розвитку та ефективності соціальних реформ;
- адаптація міжнародних стандартів соціального управління;
- формування інституційних засад розвитку соціальної та управлінської культури та ін.

Водночас вирішення цих питань залежить і від соціально-економічної ситуації в країні, зрілості громадянського суспільства та рівня добробуту основної маси населення. За стійкої і динамічної регіональної економіки з великою часткою інноваційних та наукомістких підприємств, за достатньо високих доходів основної маси населення інвестиційні галузі нематеріального виробництва можуть забезпечити стійке зростання та закріплення за українським бізнесом окремих секторів світового ринку. Сьогодні ж в Україні більшість підприємств переслідує стратегію виживання, інститути соціалізації розвинені слабо, поза сферою прямого впливу держави немає достатніх ресурсів і стимулів для довгострокових вкладень в людські ресурси. Тому найважливішою імпульсною точкою є соціальні плани і програми держави і місцевого самоврядування.

Необхідно послідовно зміцнювати соціальну складову економічної політики та відновлювати на цій основі довіру до держави. Ключові компоненти такої стратегії – орієнтація на забезпечення ефективної зайнятості, захист слабких партнерів у соціально-трудовій сфері, регулювання загальних основ оплати праці, реалізація принципу рівності стартових можливостей через полегшення доступу до якісної безоплатної освіти на всіх рівнях. Першим кроком на шляху до формування активних процесів соціалізації, на наш погляд, має стати перегляд бюджетних пріоритетів у бік збільшення соціальних інвестицій і поліпшення загальних умов зайнятості населення [1].

Нам видається, що зміцнення ролі і місця процесів соціалізації регіонального управління відповідно до науково обґрунтованої державної соціальної політики, що відповідає в цілому міжнародним стандартам, але яка ігнорується у вітчизняній практиці, дозволить вирішити низку завдань, ключових для досягнення сталого соціально-економічного розвитку: це розширення доступу до освіти, охорони здоров'я та культурної спадщини, що забезпечує накопичення людського і соціального капіталу; забезпечення рівномірного розподілу регіонального і державного впливу на всій території регіону; формування передумов суттєвого поліпшення зайнятості, умов праці та підвищення оплати праці до

середньоєвропейських стандартів; підтримка бізнесу у вирішенні проблем з робочою силою і надання імпульсу загальному зміцненню позицій кваліфікованої робочої сили на ринку праці. Саме в системі регіонального управління в нашій державі є можливість запустити механізми поступового подолання соціальної кризи, відновлення довіри населення до держави і створити передумови для нормального цивілізованого розвитку.

Висновки. У післявоєнний період стабільність, зростання, високий рівень зайнятості, підвищення добробуту спостерігалися насамперед у тих країнах Європи, де соціальна орієнтація економіки була найбільш вираженою [1].

Протягом усього часу ринкової трансформації в Україні соціальні проблеми настільки загострилися, що необхідність цілеспрямованих дій на державному рівні для зняття напруженості отримала беззастережне визнання всіх політиків. Однак місце соціальних питань у системі загальнодержавних пріоритетів, а також форми і методи проведення соціальної політики визначаються по-різному, немале значення надається процесам соціалізації всіх рівнів управління. Тимчасом у сучасному вітчизняному науковому апараті відсутнє єдине розуміння змісту соціальної політики і процесів соціалізації. Не вивчаються роль і місце соціалізації в розвитку інститутів сучасного суспільства, можливих форм віддачі, взаємодії з бізнесом і економічною ефективністю.

Література

1. Ehrenberg H. Ohne der Produktionsfaktor Sozialstaat keine stabile Wirtschaft / H. Ehrenberg. – Bonn: FES, 1995. – 58 p.
2. Фінагіна О.В. Діагностування регіональних ринків: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / О.В. Фінагіна. – Донецьк: ВІК, 2009. – 236 с.